

УДК 368(477)

Яценко М.В., к.е.н., доцент
Черкаський державний технологічний університет

СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СТРАХОВОГО РИНКУ УКРАЇНИ

В работе выполнен анализ современного состояния страхования в Украине. Исследованы особенности развития отечественного рынка страхования.

Ключевые слова: страхование, рынок, развитие.

In the work contemporary state of insurance in Ukraine is analyzed. Special features of the development of domestic insurance market are investigated.

Key words: insurance, market, development.

Розвиток ринку страхових послуг в Україні є найважливішим фактором становлення системи та підвищення рівня соціального захисту громадян, і одним з потужних джерел накопичення коштів у розвитку національної економіки.

Страховий ринок на сьогодні є найрозвинутішим сектором небанківських фінансових послуг України, який акумулює близько 83 % загального обсягу активів цього сектора. Тому дослідження його походження є досить важливим питанням.

В сучасних економічних умовах страхування – майже єдина галузь економіки України, яка протягом останніх років має стабільний значний щорічний приріст обсягів наданих послуг. Водночас, незважаючи на номінальне зростання обсягів страхового ринку, ця галузь забезпечує сьогодні перерозподіл незначної частини внутрішнього валового продукту. Українські страхові компанії ще не акумулювали вагомий обсяг інвестиційних ресурсів, тому їх частина у вітчизняній економіці ще доволі мала.

Актуальність проблеми розвитку страхового ринку обумовлена необхідністю розробки ефективної стратегічної політики щодо забезпечення страхової діяльності в Україні.

Страховий ринок є об'єктом досліджень багатьох учених. Для розуміння особливостей функціонування системи страхування важливе значення мають роботи науковців України, зокрема, С.С. Осадця, В.Д. Базилевича, К.С. Базилевич, В.П. Лісовал, О.О. Охріменко, М.В. Мних та ін. Ці роботи присвячені теоретичному обґрунтуванню та уточненню визначення поняття «страхування», його суті та значення в сучасних економічних відносинах, удосконаленню нормативної бази, підвищенню платоспроможності страхових організацій, удосконаленню порядку оподаткування страховиків, вимогам до створення і діяльності страхових організацій. Разом з тим багато проблем, пов'язаних з формуванням і розвитком страхового ринку, до кінця не вирішені. Це потребує пошуку ефективних рішень страхового захисту різних груп суб'єктів.

Метою розвитку страхового ринку є підвищення рівня страхового захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб, формування ефективних ринкових механізмів залучення інвестиційних ресурсів у національну економіку за рахунок забезпечення ефективного функціонування ринку страхових послуг з урахуванням міжнародного досвіду, застосування сучасної ринкової інфраструктури та фінансових інструментів.

Перші приватні страхові компанії в Україні виникли на початку 90-х рр. ХХ ст. До 1994 р. було зареєстровано близько 800 страхових компаній. Цей період становлення ринку страхових послуг характеризувався майже повною відсутністю правового забезпечення їх діяльності та недопустимо послабленим контролем з боку держави. Тому не існувало гарантій майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування по настанню страхових випадків, що дискредитувало страхову справу, породжувало недовіру серед страхувальників. Певною мірою зазначені проблеми були врегульовані з прийняттям у 1996 р. Закону України «Про страхування» та інших законодавчих актів, спрямованих на укрупнення, зміцнення фінансового стану страхових компаній, підвищення їх платоспроможності та відповідальності перед страхувальниками. В результаті під кінець 1997 р. в Україні залишилось 240 страхових компаній з прийнятним на той час рівнем фінансової стійкості, ліквідності та конкурентоспроможності.

Перші комерційні страхові компанії за аналогією з Держстрахом займалися класичним страхуванням. Накопичувальне страхування, що з'явилося в ті роки, і страхування кредитів теж можна назвати класичними, хоча й працювали компанії за принципом «пірамід». В страхових компаніях «Саламандра» і «Омета-Інстер» було набагато більше страхування, ніж у більшості сучасних компаній. Накопичувальне страхування й страхування кредитів зникли із зупинкою гіперінфляції, а існуючі при Радянському Союзі обов'язкове сільськогосподарське страхування, страхування життя, обов'язкове страхування домашнього майна були зруйновані.

На теперішній момент в Україні набагато більше видів страхування. Тільки обов'язкових на 2011 рік – 37 видів. Динаміка чистих страхових премій за видами страхування подана у табл. 1.

Таблиця 1

Динаміка чистих страхових премій за видами страхування у 2008–2010 рр.

Види страхування	2008	2009	2010	Темпи приросту	
				2009/2008	2010/2009
	млн. грн.			%	%
Автостраховання (КАСКО, ОСЦ^ІВ, «Зелена картка»)	6 312,1	4 981,8	5 059,0	-21,1	1,5
Страховання майна	1 630,4	1 489,9	1 680,8	-8,6	12,8
Страховання від вогневих ризиків	1 204,6	931,0	1 156,3	-22,7	24,2
Страховання фінансових ризиків	1 395,6	905,1	755,7	-35,1	-16,5
Страховання життя	1 095,3	826,9	906,0	-24,5	9,6
Медичне страхування	636,3	724,1	809,4	13,8	11,8
Страховання вантажів та багажу	699,7	378,6	801,7	-45,9	111,8
Страховання відповідальності перед третіми особами	434,1	485,8	505,9	11,9	4,1
Страховання кредитів	1 178,7	744,3	256,4	-36,9	-65,6
Страховання від нещасних випадків	417,8	287,8	348,9	-31,1	21,2
Авіаційне страхування	148,7	202,3	222,9	36,1	10,2
Страховання медичних витрат	142,6	167,8	213,9	17,7	27,5
Страховання від нещасних випадків на транспорті	120,8	126,1	133,6	4,3	6,0
Інші види страхування	565,2	406,5	477,2	-28,1	17,4
Всього	15 981,8	12 658,0	13 327,7	-20,8	5,3

У наступні роки продовжувалось удосконалення нормативно-правової бази розвитку ринку страхових послуг. У 2001 р. було прийнято Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про страхування», яким визначались умови забезпечення та підвищення запасу платоспроможності страховиків, нормативи створюваних страховиками страхових резервів, посилення державного контролю за їх створенням та використанням з метою забезпечення належної гарантії майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування. Згідно ст. 30 цього Закону суттєво підвищено мінімальний розмір статутного фонду страховиків. Так, для страховиків, які займаються видами страхування іншими, ніж страхування життя, мінімальний розмір статутного фонду встановлено в сумі, еквівалентній 1 млн. євро, а для страховиків, які займаються страхуванням життя, – в сумі 1,5 млн. євро за валютним обмінним курсом України.

В Україні створено сприятливе для розвитку ринку страхових послуг конкурентне середовище. Механізм конкуренції серед страховиків ефективно виконує дуже важливу селективну функцію. Щорічно в Україні страховий ринок залишають декілька неконкурентоспроможних страховиків і одночасно включаються до Державного реєстру декілька нових страхових компаній. Динаміка чисельності страхових компаній в Україні відображена в табл. 2.

Таблиця 2

Динаміка чисельності страхових компаній в Україні за 2001–2011 рр.

Роки	Загальна кількість страхових компаній	в тому числі	
		компанії з ризикових видів страхування	компанії зі страхування життя
2001	328	309	19
2002	338	316	22
2003	367	337	30
2004	387	342	45
2005	398	348	50
2006	441	356	55
2007	446	381	65
2008	469	397	72
2009	450	378	72
2010	456	389	67
2011	453	387	66

В 2011 році, незважаючи на значну кількість компаній, фактично на страховому ринку основну частку валових страхових премій – 93,7 % – акумулюють 100 СК «non-Life» (25,8 % всіх СК «non-Life») і 96,0 % – 20 СК «Life» (30,3 % всіх СК «Life»).

У сукупності на 200 страхових компаній, або 42 % від загальної кількості, припадає лише 0,5 % валового обсягу страхових платежів. Як правило, зазначені страховики створюють додаткові ризики для системи державного регулювання й нагляду. Крім того, діє близько 30-35 страховиків з метою здійснення операцій квазістрахування.

За попередніми даними Держфінпослуг, валові страхові платежі в 2010 році становили 22,6 млрд. грн. Це на 10,7 % більше, ніж в 2009 році, коли розмір валових страхових платежів становив 20,4 млрд. грн. При цьому торік страхові компанії виплатили клієнтам на 9,4 % менше, ніж в 2009 році – 6,1 млрд. грн. валових страхових виплат (у 2009 році – 6,7 млрд. грн.). Таким чином, на одного жителя України в 2010 році припадало 494,2 грн. валових страхових платежів і 27 грн. валових страхових виплат. За розміром страхових платежів на душу населення серед країн Східної Європи Україна суттєво відстає, наприклад, в 20 разів від Словенії, в 11 разів від Чеської Республіки і в 9 разів від Польщі.

Незважаючи на позитивні зміни, стан розвитку страхового ринку України ще не відповідає рівню країн ЄС. Зокрема, співвідношення чистих страхових платежів (без страхових платежів, переданих у перестраховування резидентам) до ВВП в 2010 році становило 1,3 % (в 2008 році – 1,7 %). Це значно нижче порівняно з аналогічними показниками економічно розвинених країн, де він становить 8-12 %. Про слабкий розвиток страхового ринку України свідчить низька питома вага забезпеченості страховим захистом будинків і споруд приватного сектора (1 %), добровільного медичного страхування (2 %), страхування життя (6 %), добровільного страхування від нещасних випадків (7 %), страхування туристів (8 %) і страхування КАСКО автомобілів (8 %). Це значно менше, ніж у країнах-членах ЄС.

Ще є досить низьким рівень охоплення населення України обов'язковим страхуванням цивільно-правової відповідальності власників транспортних засобів перед третіми особами (лише 75 %, хоча в Росії й Білорусі цей показник досягає 95-98 % відповідно). При цьому ліміти відповідальності вітчизняних страховиків за відшкодування шкоди потерпілим внаслідок ДТП в Україні є найнижчими в Східній Європі.

Найточніше відображають динамізм розвитку ринку страхових послуг в Україні фактичні надходження (страхові премії) та страхові виплати і їх співвідношення до ВВП, кількість договорів страхування, перестраховування, страхові резерви, активи страховиків та статутний капітал.

Основні показники діяльності страхового ринку України та його динаміка подані в табл. 3.

Таблиця 3

Основні показники діяльності страхового ринку в Україні та його динаміка

Показники	2008	2009	2010	Темпи приросту %	
				2009/ 2008	2010/ 2009
1	2	3	4	5	6
Кількість договорів страхування, укладених протягом звітного періоду, тис. одиниць					
Кількість договорів, крім договорів з обов'язкового страхування від нещасних випадків на транспорті, у тому числі:	22 828,7	22 343,2	26 340,5	-2,1	17,9
- зі страхувальниками-фізичними особами	18 685,5	19 187	23 135,8	2,7	20,6
Кількість договорів з обов'язкового особистого страхування від нещасних випадків на транспорті	653 168,8	552 629,0	592 771,5	-15,4	7,3
Страхова діяльність, млн. грн.					
Валові страхові премії	24 008,6	20 442,1	23 081,7	-14,9	12,9
Валові страхові виплати	7 050,7	6 737,2	6 104,6	-4,4	-9,4
Рівень валових виплат, %	29,4%	33,0%	26,4%	-	-
Чисті страхові премії	15 981,8	12 658,0	13 327,7	-20,8	5,3
Чисті страхові виплати	6 546,1	6 056,4	5 885,7	-7,5	-2,8
Рівень чистих виплат, %	41,0%	47,8%	44,2%	-	-
Перестраховування, млн. грн.					
Сплачено на перестраховування, у тому числі:	9 064,6	8 888,4	10 745,2	-1,9	20,9
- перестраховикам-резидентам	8 026,8	7 784,1	9 753,9	-3,0	25,3
- перестраховикам-нерезидентам	1 037,8	1 104,3	991,3	6,4	-10,2

Продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6
Виплати, компенсовані перестраховиками, у тому числі:	926,5	967,9	508,6	4,5	-47,5
- перестраховиками-резидентами	504,7	680,8	219,0	34,9	-67,8
- перестраховиками-нерезидентами	421,9	287,1	289,6	-32,0	0,9
Отримані страхові премії від перестраховальників-нерезидентів	317,5	242,1	192,3	-23,7	-20,6
Виплати, компенсовані перестраховальникам-нерезидентам	1 055,6	1 050,4	1 837,1	-0,5	74,9
Страхові резерви, млн. грн.					
Обсяг сформованих страхових резервів:	10 904,1	10 141,3	11 371,8	-7,0	12,1
- резерви зі страхування життя	1 609,0	1 789,2	2 185,2	11,2	22,1
- технічні резерви	9 295,1	8 352,1	9 186,6	-10,1	10,0
Активи страховиків та статутний капітал, млн. грн.					
Загальні активи страховиків (згідно з формою 1 (П(С)БО 2))	41 930,5	41 970,1	45 234,6	0,1	7,8
Активи, визначені ст. 31 Закону України «Про страхування» для представлення коштів страхових резервів	23 904,9	23 690,9	27 695,0	-0,9	16,9
Обсяг сплачених статутних капіталів	13 206,4	14 876,0	14 429,2	12,6	-3,0

За валовими показниками страховий ринок України в 2011 році не тільки досягне докризових обсягів 2008 року, але й перевищить їх, – вважають у Лізі страхових організацій України. Драйверами зростання залишаться об'єкти цивільної відповідальності (ОЦВ) й медстрахування. Втім, як відзначають представники страхових компаній (СК), збитковість по цих видах зростає. Так, за відгуками класичних страховиків, середній збиток по ОЦВ вже перевищив 10 тис. грн. і, за даними моторного (транспортного) страхового бюро України, становить близько 12-13 тис. грн. Що стосується КАСКО, цей вид демонструє поступове зниження обсягів застрахованого парку авто, оскільки в основному по цьому виду страхування є кредитні автомобілі. А через скорочення обсягів автокредитування скорочується, відповідно, і парк потенційно цікавих для СК автомобілів. Крім того, поступове старіння автомобільного парку також загрожує СК збільшенням збитковості.

У підсумку можна констатувати, що ринок страхових послуг України розвивається динамічно, проте порівняно зі світовими тенденціями ринок страхових послуг України характеризується дуже скромними показниками. Так, у економічно розвинених країнах на душу населення сума страхових внесків перевищує 1000 дол. США, а у світі в середньому – 615 дол. США. На Україну страхових премій, отриманих у світі, припадає менш ніж один відсоток, тобто наявне дуже суттєве відставання від передових країн світу. Одночасно, слід відзначити, що український ринок страхових послуг має значні потенційні можливості для подальшого розвитку за умови динамічного зростання національної економіки, продовження удосконалення нормативно-правової бази та ефективного державного регулювання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про внесення змін до Закону України «Про страхування»: Закон України від 04.10.2001 р. № 44 // Урядовий кур'єр. – 2001.
2. Електронна адреса: департамент аналізу та статистики ЛСОУ. – Режим доступу: <http://uainsur.com>
3. Статистичний щорічник України за 2010 р. – К.: Консультант, 2011.
4. Базилевич В.Д. Страхова справа / В.Д. Базилевич, К.С. Базилевич. – К.: Знання, 2005. – 352 с.
5. Мних М.В. Страхування в Україні: сучасна теорія і практика: підручник / М.В. Мних – К.: Знання України, 2006. – 284 с.

Стаття надійшла до редакції 10.09.2012.